

20. Kotsiubynskiy M. Tvory v semy tomakh. T. 7: Lysty (1910–1913). Kyiv : Naukova dumka, 1975. 415 s.
21. Lysty M.M. Kotsiubynskoho do O.I. Aplaksinoi / Red., vtup. st. i komentari I.I. Stebuna. Kyiv: Vyd-vo AN URSR, 1938. 341 s.
22. Hnatiuk V. Iz spohadiv pro M. Kotsiubynskoho // M. Kotsiubynskiy i Zakhidna Ukraina: Zbirnyk 2 / Vporiadkuvav Kh. Kotsiubynskiy. Chernihiv : [b. v.], 1940. S. 147–151.
23. Kotsiubynskiy M. Tiny zabutykh predkiv // Literaturno-naukovy vistyky. 1912. Richnyk XV. Tom LVII. Kn. I. S. 4–33.
24. Kotsiubynskiy M. Tiny zabutykh predkiv // Literaturno-naukovy vistyky. 1912. Richnyk XV. Tom LVII. Kn. II. S. 209–226.

Статтю подано до редколегії 10.02.2018 р.

УДК 94:321.01 (477) «192»

Наталія Кузьмінець

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського,
кандидат історичних наук, доцент (Україна)

Утвердження монополії більшовицької партії на владу в Україні на початку 1920-х рр.

Анотація. У статті досліджується вороже ставлення партії більшовиків до своїх політичних опонентів; показано заходи вищого партійного керівництва РКП(б), партійних і радянських органів та спецслужб щодо ліквідації опозиційних національно-комуністичних та соціалістичних партій, встановлення жорсткої однопартійної системи в Україні на початку 1920-х років.

Ключові слова: більшовики, однопартійна система, «ліквідаційна політика», УКП (боротьбисти), УПЛСР (борьбисти), меншовики, есери.

Одним із головних принципів подальшого розвитку демократії, становлення правової держави в Україні, є наявність політичних партій, які відображають інтереси і потреби максимально більшої кількості громадян. Це особливо актуально для нас сьогодні, коли в період гострих внутрішньополітичних протиріч саме ідейний і політичний плюралізм є одним із гарантів подальшого становлення громадянського суспільства. Актуальний характер проблеми визначається тим, що на сьогоднішні, коли в Україні існує велика кількість політичних партій, вивчення й переосмислення цих процесів дозволить оновити й оздоровити суспільно-політичне життя. Проблема ліквідації політичної опозиції і утворення однопартійної системи була найменш дослідженою у радянський період, певною мірою висвітлена не об'єктивно, що вимагає від сучасних науковців її суттєвого переосмислення. Слід проаналізувати еволюцію історичних знань різних часів про ліквідацію опозиційних до більшовиків політичних партій України, уникаючи негативного досвіду та сприяючи розвитку демократичних пріоритетів сучасної багатопартійності в Україні.

Метою дослідження є розкриття еволюції форм і методів, запроваджених більшовицькою партією, націлених на витіснення з політичної арени різних за своїм спрямуванням політичних партій і сил та їх ліквідацію.

У радянський період, в умовах утвердження однопартійної системи та встановлення тоталітарного режиму, вивчення цієї теми було обмеженим. Наприкінці 20-х – початку 30-х років з утвердженням в Україні, як і в Росії, однопартійної системи та встановленням тоталітарного режиму дослідження історії інших партій, крім більшовицької, припинилося. В історичній літературі цього часу вкорінилася теза, що «небільшовицькі партії» припинили своє існування відразу після громадянської війни, а також були оголошені буржуазно-націоналістичними та антинародними. З другої половини 1950-х рр. науковцями більш активно розроблялися різні аспекти діяльності українських політичних партій. Загалом, процес сходження з політичної арени опозиційних більшовикам партій розглядався з точки зору розпаду «дрібнобуржуазних партій» через розвиток їх внутрішніх конфліктів [1]. Однак у роки незалежності значно поглибився інтерес науковців до теми. Історики почали опрацьовувати нову джерельну базу розвитку різних політичних партій, окреслювати політичні проблеми встановлення однопартійності, комплексно досліджувати аспекти ліквідації всіх опозиційних до більшовиків партій [2]. І все ж проблема

потребує дальшої наукової розробки, зокрема, в царині механізму і етапів ліквідаційної діяльності більшовиків по відношенню до опозиційних партій.

Революційні події 1917 р. дали життя багатьом політичним партіям, силам, течіям, рухам. Однак із поступовим встановленням радянської влади, на політичній арені боротьби залишалося все менше і менше реальних борців. Військові перемоги більшовиків були водночас перемогами політичними. Політична система України на початку 1920-х рр. формально вважалася багатопартійною. На політичному обрії діяло понад 20 політичних партій та організацій, однак реальної влади вони не мали і користувалися незначним впливом. Ідеологія більшовизму передбачала існування єдиного політичного центру як важливої умови розбудови комуністичного суспільства. Не допускалося навіть декларативного існування інших партій, які б могли стати центром об'єднання всіх опозиційних сил.

На початку 1920 року в Україні діяли, крім комуністичної партії КП(б)У, ще прокомуністичні партії – Українська Комуністична партія УКП (боротьбисти) з січня 1920 р. та Українська партія лівих соціал-революціонерів (борбистів) з березня 1919 р. Боротьбисти сформувалися з лівого крила українських есерів та частини УСДРП (незалежники). Їхніми лідерами були Г. Гринько, В. Блакитний, П. Любченко. Борбисти під керівництвом В. Качинського, М. Алексєєва, Є. Терлецького утворилися із членів Української партії соціалістів-революціонерів. Фактично багато в чому своїй перемозі в Україні більшовики мають завдячувати коаліції з націонал-комуністами. Тому, цілком очевидно, що останні заявили про свою претензію на владу. Ці партії декларативно визнавали радянську владу, але заперечували диктатуру пролетаріату, протиставляючи їй «диктатуру трудових класів». Борбисти вважали, що робітничий клас може відіграти свою ключову роль лише на етапі соціалістичної революції і не здатний керувати здійсненням економічної політики, протиставляли місто селу. Означені партії представляли найбільший прошарок українського населення - селянство, сповідували соціалістичну мрію, що повністю захопила маси. Як влучно зазначає у своєму дослідженні О. Бриндак, соціалізм для мас став головним гаслом революції. В Україні це гасло означало й національну ідею й передачу землі і влади народові, національне визволення тощо [3, с. 95]. Обидві партії пропонували формувати ради на багатопартійній основі і були проти повного підпорядкування України Москві. Разом з більшовиками вони брали участь у виборчій кампанії до ревкомів за загальними списками [4; 78, 80]. У грудні 1919 р. більшовики уклали договір з вказаними вище партіями про співпрацю у Всеукраїнському, що дало змогу боротьбистам проводити політику легально, а більшовики дістали змогу залучитися їхньою підтримкою. На думку дослідника Николаєва І. Є., названі партії мали досить багаточисельними. Так, на березень 1920 р. в лавах УКП(б) перебувало 15 тис. осіб. Широкою була мережа організацій УПЛСР(б). Вони існували в Катеринославській, Донській, Полтавській (1300 осіб), Київській (понад 700 осіб), Одеській (майже 600 осіб), Чернігівській (400 осіб), Харківській (700 осіб) та Миколаївському округах. Загалом кількість есерів-борбистів в Україні навесні 1920 р. наближалася до 7,7 тис. осіб [5, с. 25]. Проте вже у січні-лютому 1920 р. у взаєминах між КП(б)У, УКП(б) та УПЛСР спостерігається значна кількість конфліктів між представниками цих партій на місцях. Суперечки виникали з принципових питань. Насамперед, протиріччя існувало у позиції партій представляти соціалістичні ідеї в Україні. Конфліктами відзначилися квітневі вибори до місцевих рад. Після ліквідації у лютому 1920 р. ревкомів усі повноваження передавалися до рад. Імітуючи «соціалістичну демократію», більшовики дозволили лівим соціалістам-революціонерам брати в них участь. Але виборча процедура проходила під повним контролем більшовиків, на яких її депутати отримують близько 80 % місць у губернських виконкомах. УПЛСР(б) отримує близько 5% і представлена в усіх місцевих радах. Протиріччя із більшовиками ще більше загострюються. Борбисти звинувачували більшовиків у небажанні вести конкурентну боротьбу та схильності до диктатури, обстоювали тезу про необхідність пропагувати ідеї захисників селянства [6].

Перший етап ліквідації українських націонал-комуністичних партій визначити не важко. Починаючи від моменту свого виникнення, незважаючи на постійне співробітництво з РКП(б), вони дистанціювалися від більшовиків. Більшовики не могли розправитися з УПЛСР (б), та УКП(б) таким чином, як з іншою політичною опозицією, тобто простою заборною і репресіями. І тому вони розробили спеціальні планомірні дії ліквідації партій шляхом саморозпуску. Ліквідації маскувалися під злиття з КП(б)У. І тому більшовики, спекулюючи на тезі, що боротьбистам та борбистам не треба розколювати робітничий фронт, активно схилили лідерів до ухвалення рішення про самоліквідацію партій. Виконком Комінтерну 26 лютого 1920 р. виніс рішення на підтримку більшовиків і рекомендував боротьбистам ліквідувати свою партію [5, с. 26]. 14 березня 1920 р. боротьбисти провели Всеукраїнську конференцію, на якій більшістю голосів було ухвалено остаточне рішення про розпуск партії. Членам партії пропонувалося влитися до лав КП(б)У. 25 березня 1920 р. на засіданні Тимчасового бюро ЦК КП(б)У О. Шумський повідомив керівництво більшовиків про розпуск УКП (боротьбистів). Механізм злиття партій був нескладним. Утворені ліквідаційні трійки на рівні губерній, повітів приймали заяви про вступ до

більшовицької партії від колишніх боротьбистів. Вже 29 квітня 1920 р. Всеукраїнська Рада партії лівих соціал-революціонерів (борбистів) підкреслювала, що частина соціалістів-революціонерів стала на хибний шлях боротьби з диктатурою пролетаріату, підтримуючи дрібнобуржуазні сили, які гальмують розвиток соціалістичної революції. А вже 16-18 липня 1920 р. відбувся ліквідаційний ІУ Всеукраїнський з'їзд УПЛСР (борбистів) [7]. До середини 1920 р. більшовики здобули значну перемогу над своїми колишніми союзниками, опозиційними українськими націонал-комуністичними партіями, поглинувши їх шляхом самоліквідації.

Найдовше проіснувала з українських націонал-комуністичних партій наймолодша з них – УКП (Українська комуністична партія) до 1925 року. Саме репресії щодо цієї останньої і найрадикальнішої української комуністичної партії свідчать про те, що більшовики не збиралися ділити реальну владу з будь-якою партією, і навіть націонал-комуністичною.

Ще однією політичною силою, яка не відмовлялася від критики більшовицької політики, були соціалісти. І тому, не бажаючи ділитися політичною владою, компартія змушена була вживати різноманітних заходів аби послабити і, зрештою, звести нанівець діяльність соціалістів. Серйозну загрозу для влади компартії становила Російська соціал-демократична робітничая партія (меншовиків), яка користувалася популярністю серед населення. Ще у 1919 р. В. Ленін назвав меншовиків «найгіршими ворогами соціалізму» [8, с.164]. Саме це і визначило долю цієї партії. Поки що меншовикам дозволяли діяти легально, однак більшовики вже шукали шляхів до її усунення з політичної арени. Подальші події поглиблювали конфлікти між цими політичними силами. На думку дослідників Архирейського Д. та Ченцова В., впродовж 1920 р. більшовики проводили з меншовиками політичну гру. З одного боку, соціал-демократи легально працювали у радах, контактували з іноземними делегаціями, створювали партійні осередки. З іншого боку, у цьому ж році розпочалися систематичні репресії проти членів РСДРП. Більшовиків не влаштовувало, що меншовики користувалися авторитетом і намагалися контролювати профспілки. Надзвичайні комісії були зорієнтовані на дискредитацію соціалістів. Вже в лютому 1920 р. відбувся судовий процес над секретарем спілки металістів, меншовиком Лазаревим. У цьому ж місяці заборонили газету «Наш голос», орган РСДРП в Україні, було розпущено центр профспілок на Полтавщині. 21-23 березня 1920 р. відбувся суд над членами київської організації РСДРП Г.Д. Кучиним-Оранським, О.Б. Романовим, Н.В. Ландою, яких було звинувачено у контрреволюції. Реальна ж провина меншовиків полягала в їхньому бажанні зберегти профспілки незалежними від більшовиків. На IV конференції КП(б)У було визнано, що меншовики ведуть боротьбу по розкладу радянської держави. Це було спричинено тим, що навесні 1920 р. меншовикам вдалося отримати чимало місць на виборах у місцеві ради [9, с. 20].

Меншовики намагалися організувати спротив діяльності більшовиків. Через свої друковані органи, усну агітацію вони прагнули викрити помилки, недоліки та зловживання більшовиків. Та з 1921 р. умови їх діяльності значно погіршилися. Відсутність коштів, позбавлення можливості мати легальні друковані органи, звуження соціальної бази – все це ускладнювало, обмежувало і знижувало рівень політичної діяльності партії. До того ж посилювалися репресії з боку влади. У циркулярі ЦК КП(б)У, виданому на початку 1921 р., вказувалося: «Неухильно роз'яснювати безпринципність і контрреволюційність партії меншовиків, есерів, вказуючи, що єдиним вірним представником волі пролетаріату є комуністична партія». Це означало посилення боротьби проти політичних опонентів. У 1922 р. партія фактично працює у напівлегальному положенні. Найпоширенішими методами боротьби влади з РСДРП були: звільнення з роботи за партійну належність; перешкоди у проведенні лекцій, відкритих зборів, бесід, заборона існування легальної періодичної преси. Дослідник Ветров Р.І. вважає, що з 1923 р. діяльність меншовиків в Україні дещо активізувалася, що було пов'язане з кризою непу та страйками і заворушеннями серед робітників. Головний комітет меншовиків України намагався скористатися святкуванням 1 травня для пропаганди своїх поглядів та критики політики більшовиків. З цією метою була випущена відповідна листівка. Меншовики організували виступи своїх пропагандистів на робітничих зборах у ряді міст Донбасу, Одесі, Харкові, Києві. Відповіддю був новий шквал репресій та посилення агітаційно-масової роботи серед робітництва з боку керівних діячів КП(б)У, партійних органів. Сам неп був основним аргументом на користь більшовиків. Якщо вірити офіційним даним, опублікованим у більшовицькій пресі, під час виборів до місцевих рад Києва, Харкова та деяких інших центрів за меншовиків проголосувало лише близько 1% виборців (жовтень 1922 р.). Усі ці фактори стимулювали рух по ліквідації партії [10, с. 87]. 24 травня 1923 р. у центральній та місцевій пресі було оприлюднено заяву 18 меншовиків Катеринослава, в якій говорилося про вихід їх із партії і ліквідацію місцевої організації. Після цього почалася ланцюгова реакція ліквідації меншовицьких організацій. У червні 1923 р. заявили про ліквідацію своїх організацій меншовики Кривого Рогу, в серпні – Олександрівська, Бердянська, Бахмуту, у вересні – Донбасу, у жовтні – Києва, Одеси, Харкова. У жовтні 1923 р. було створено Всеукраїнське бюро по ліквідації меншовицьких організацій, яке визнавало

необхідність розпуску всіх організацій меншовиків в Україні та їх вступу до КП(б)У [11, с. 120]. По суті, партія меншовиків була загнана у підпілля. Її керівний центр було перенесено до Берліну, де розпочала роботу «Закордонна делегація на чолі з Л. Мартовим і Р. Абрамовичем. У Радянському Союзі діяльністю соціал-демократів керувало Бюро ЦК РСДРП, яке для ефективності зі свого складу виділило Мале бюро ЦК РСДРП, економічну, професійну і редакційну комісії. Місцеві організації діяли у найбільших промислових районах.

З 1923 р. поширеними методами боротьби з меншовиками стали чистки вузів і державних установ, впровадження у меншовицьке середовище чекістської агентури, висилання, створення фінансових перешкод у проведенні організаційної діяльності, нацькування на соціалістів трудящих тощо. До традиційних методів дискредитації додалася організація компартією руху з саморозпуску РСДРП. Всього в Україні за 1923 р. ДПУ УСРР відправило у заслання за межі республіки 44 меншовика, в межах республіки – 11. На обліку в ДПУ залишалось 89 членів РСДРП [9, с. 28].

Процес ліквідації меншовицьких організацій повинен був завершити Всеукраїнський з'їзд колишніх меншовиків, який відбувся 1-3 лютого 1924 р. у Харкові. 45 делегатів представляли 700 колишніх членів партії. У рішеннях з'їзду підкреслювалося, що «треба поховати те, що давно вже вмерло само». З'їзд постановив: «Розпустити всі організації меншовиків в Україні, ліквідувати Головний комітет меншовиків України», а колишнім членам РСДРП вступати до Компартії. Проте в Україні залишалися праві групи меншовиків, які не прийняли рішення з'їзду та закликали до продовження діяльності. Проти них ДПУ застосувало репресивні заходи і протягом 1924 р. ліквідувало ці організації [11, с. 125]. По країні 2164 меншовики до 1925 р. опублікували заяви про вихід з партії. Це дало підставу ДПУ констатувати, що оперативний розгром партії, ідеологічний розбрід в її лавах і відхід від неї більшості рядових членів з робітників обумовили ліквідацію її як масової партії, а також, що вплив меншовиків на суспільно-політичне життя зійшов нанівець. У подальші роки продовжувалися переслідування меншовиків. Останню крапку поставив спеціально організований над меншовизмом судовий процес у 1931 р. 9 березня 1931 р. Верховний Суд СРСР засудив усіх 14 підсудних до різних термінів позбавлення волі – від 2 до 10 років [12, с. 12]. Таким чином, на початку 1930-х рр. із соціал-демократами більшовики покінчили.

Ще одним об'єктом політичних репресій з боку більшовиків були праві есери. Партія соціалістів-революціонерів була однією з найстаріших і найчисельніших у Російській імперії, мала розроблену програму, що базувалася на принципі захисту інтересів селянства. У 1917 р. відбувся черговий розкол партії, і в Україні сформувалися Українська партія соціалістів-революціонерів та Партія лівих соціалістів революціонерів. У 1918-1919 рр. у партії виокремилися нові партії, групи, союзи, об'єднання – народники-комуністи, революційні-комуністи, активісти, борбисти, боротьбисти тощо. Про ліквідацію борбистів і боротьбистів мова йшла вище. А найбільш масштабні переслідування усіх інших течій есерів відбулися після Кронштадського повстання, хоча вони до цього фактично не мали ніякого відношення. Офіційно ж було проголошено, що повстання було справою рук есерів, меншовиків та імперіалістів, яких треба негайно покарати [13, с.11]. 12 березня 1921 р. були здійснені масові арешти есерів. В Україні арешти правих есерів відбулися в Києві, Харкові, Одесі, Катеринославі. Арешти есерів були настільки масштабними, що політбюро ЦК КП(б)У змушене було прийняти кілька постанов, які обмежували кількість в'язнів лише «активними есерами». У травні 1921 р. комуністи організували судовий процес над 5 членами ЦК УПСР: В. Голубовичем, Н. Петренком, І. Лизанівським, І. Часником, Ю. Ярославом, яких засудили до 10 років концтаборів. Але процес переслідував скоріше політичну мету і наприкінці 1921 р. їх зовсім звільнили [14, с. 45,46]. У вересні-листопаді 1922 р. розпочалася нова хвиля переслідувань членів ПСР. У вересні в Києві було заарештовано майже весь склад Всеукраїнського з'їзду ПСР. Наприкінці 1922 р. влада ініціювала серед правих есерів рух, спрямований на саморозпуск їхньої партії і у березні наступного року такий з'їзд відбувся. До лав компартії увійшло близько 900 колишніх членів ПСР [15]. У 1926 р. в УСРР фактично не залишилося жодної есерівської організації.

Таким чином, уже до середини 1920-х років більшовики здобули вирішальну перемогу над своїми колишніми союзниками, опозиційними українськими національно-комуністичними та соціалістичними партіями, поглинувши їх шляхом витіснення і самоліквідації. Проте протистояння з більшовиками було не стільки класичною політичною боротьбою між конкуруючими партіями за вплив на населення, а низкою різноманітних репресивних заходів, жертвами яких стали партії, які не підтримували ідеологію більшовизму. Як наслідок, більшовики утвердили монополю свою владу майже на сімдесят років, аж до розпаду СРСР і проголошення незалежності України.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Трифанов И.Н. Конец мелкобуржуазных партий меньшевиков и эсеров // Учебные записки Ленинградского университета. 1959. №258. Вып. 30. С. 143-172; Гусев К.В. Крах мелкобуржуазных партий в СССР. Москва: Госполитиздат, 1966. 64 с.; Гусев К.В. От соглашательства к контрреволюции: (Очерки истории эволюции политического банкротства и гибели партии социалистов-революционеров). Москва: Госполитиздат, 1968. 164 с.; Рубан Н.В. Октябрьская революция и крах меньшевизма. Москва: Издательство политической литературы, 1968. 314 с.; Гусев К.В. Стратегия и тактика большевиков в отношении непролетарских партий. Москва: Политиздат, 1983. 80 с.; Ветров Р.И. Победа Октябрьской революции и банкротство меньшевиков в Украине. Харьков: Вища шк. Изд-во при Харьк. ун-те, 1983. 145 с.; Ветров Р.И. Октябрьская революция и банкротство эсеров на Украине. Днепродзержинск, 1983. 88 с.
2. Кокін С.А. Боротьба КП(б)У з політичною опозицією на початку 1920-х років // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки. – Київ: Наукова думка, 1992. Вип. 2. С. 24-30; Багатопартійна українська держава на початку ХХ століття. Програмні документи перших українських політичних партій. Упор. В.С. Журавський. Київ: Науково-інформаційне підприємство «Пошук», 1992. 96 с.; Бриндак О.Б. Ліквідація більшовиками політичної опозиції та встановлення однопартійної системи в Україні в 20-ті роки ХХ століття. Одеса: Астропринт, 1998. 183 с.; Остапенко Я. Ліквідація більшовиками опозиційних партій в Україні (1920-1925): автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01. Харків, 2000. 19 с.; Архірейський Д., Ченцов В. більшовики проти соціалістичних партій: репресивні аспекти політичної боротьби 1920-х рр. // 3 архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. 2003. №1. С. 19-50; Ніколаєв І. Є. Комуністичне єдиновладдя в УСРР у 1920-х рр.: історико-правовий аспект. Миколаїв:Швець, 2013. 437 с.
3. Бриндак О. Ліквідація більшовиками політичної опозиції та встановлення однопартійної системи в Україні в 20-ті роки ХХ століття. Одеса: Астропринт, 1998. 183 с.
4. Греченко В.А. Україна у добу «раннього» тоталітаризму (20-ті роки ХХ ст.). Харків: Видавництво НУВС, 2001. 276 с.
5. Ніколаєв І. Політика більшовиків стосовно українських національно-комуністичних партій в 1919-1920 –х роках // Мандрівець. 2012. №2. С. 24-27.
6. Сплошное недоразумение // Борьба. 1920. 10 мая.
7. IV съезд партии борбистов // Коммунист. 1920. 20 июля.
8. Ленін В.І. XIII з'їзд РКП(б), 18-23 березня 1919 р. Доповідь про партійну програму. 19 березня // Повне зібрання творів. Москва. Издательство политической литературы. Т. 38. 579 с.
9. Архірейський Д., Ченцов В. Більшовики проти соціалістичних партій: репресивні аспекти політичної боротьби 1920-х рр. // 3 архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. №1. Київ: Сфера. 2003. С. 19-50.
10. Ветров Р.И. Політичні партії України на початку ХХ століття (1900-1925 рр.) Дніпродзержинськ: Б.в. 1997. 111 с.
11. Ветров Р.И. О политической гибели меньшевиков на Украине в начале 20-х годов // Политические партии и движения Украины. XIX – XX веков. Сб. Днепропетровск: Б.в. 1993. С.120-130.
12. Процесс контрреволюционной организации меньшевиков (1-9 марта 1931 г.). Стенограмма судебного процесса и материалы, приобщенные к делу. Москва: Советское законодательство. 1931.
- 13.Кронштадская трагедия 1921 года // Вопросы истории. 1994. №4. С. 3-21.
- 14.Дело членов ЦК УПСР Голубовича, Петренко, Лызановского, Часныка, Ярослава и других: Стенографический отчет. Харьков, Типография Всеукраинского ЧК. 1921. 429 с.
- 15.Известия. 1923.21 марта.

Наталія Кузьминец

Винницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського,
кандидат історических наук, доцент (Україна)

Утверждение монополии партии большевиков на власть в Украине в начале 1920-х гг.

Аннотация. В статье исследуется враждебное отношение партии большевиков к своим политическим оппонентам; показано действия высшего партийного руководства РКП(б), партийных и советских органов и спецслужб по ликвидации оппозиционных национально-коммунистических и социалистических партий, установление однопартийной системы в Украине в начале 1920-х годов.

Ключевые слова: большевики, однопартийная система, «ликвидационная политика», УКП(боротьбисты), УПЛСР(борбисты), меньшевики, эсеры.

ABSTRACT

Natalia Kuzminets

Vinnitsa State Pedagogical University named after Mikhail Kotsiubynsky,
Ph.D. (History), Associate Professor (Ukraine)

Establishing of the monopoly of the Bolshevik Party to power in Ukraine in the early 1920's.

The article examines the hostile attitude of the Bolshevik Party towards its political opponents, shows the actions of the party's top leadership of the RCP (b), party and Soviet bodies and special services to eliminate the opposition national-communist and socialist parties, and the establishment of the soviet one-party system in Ukraine in the early 1920s.

In the article, the author traces the stages of the elimination of opposition parties by the Bolsheviks in Ukraine in the early 1920's. Initially, the Bolsheviks were forced to establish their power, relying for the the parties union, as a purely Ukrainian and so a all-Russian.

After consolidating in the country, the Bolshevik Party decided to eliminate the Borotbists and bobbyists and their independent political activity, which was aimed at building Ukraine according to theirs own views. Applying ideological methods of influence on Borotbists and bobbyists, the Bolsheviks led these parties to self-destruction, leaning of the leaders of these parties. The left side of these parties has joined the ranks of the Bolsheviks.

The second stage was more connected with the gradual cessation of the activities of All-Russian Socialist-Revolutionary and Menshevik parties in Ukraine. With the introduction of the NEP increased pressure for these parties. It was in 1921 that the Bolsheviks started a course the sole political existence. The SRs and the Mensheviks made a number of attempts to restore their former influence on the population, but all their attempts were neutralized by the Bolsheviks. The last UPP ceased to exist in 1925 in Ukraine and one-party regime was established. The status of the ruling party with all the institutions of power gave advantages to the Bolsheviks in relation to other parties. Using political, ideological, moral pressure, repression and terror, the Bolsheviks successfully completed the task of eliminating their political opponents. Multipartyism could not be from an ideological point of view.

Key words: Bolsheviks, one-party system, "liquidation policy", UCP (Borotbists), UPPL (burgists), Mensheviks, SRs.

REFERENCES:

1. Trifanov I.N. Konets melkoburzhuznykh partiy menshevikov i eserov // Uchebnye zapiski Leningradskogo universiteta. 1959. №258. Vyp. 30. S. 143-172; Gusev K.V. Krakh melkoburzhuznykh partiy v SSSR. Moskva: Gospolitizdat, 1966. 64 s.; Gusev K.V. Ot soglashtelstva k kontrrevolyutsii: (Ocherki istorii evolyutsii politicheskogo bankrotstva i gibeli partii sotsialistov-revolyutsionerov). Moskva: Gospolitizdat, 1968. 164 s.; Ruban N.V. Oktyabrskaya revolyutsiya i krakh menshevizma. Moskva: Izdatelstvo politicheskoy literatury, 1968. 314 s.; Gusev K.V. Strategiya i taktika bolshevikov v otnoshenii neproletarskikh partiy. Moskva: Politizdat, 1983. 80 s.; Vetrov R.I. Pobeda Oktyabrskoy revolyutsii i bankrotstvo menshevikov v Ukraine. Kharkov: Vishcha shk. Izd-vo pri Khark. un-te, 1983. 145 s.; Vetrov R.I. Oktyabrskaya revolyutsiya i bankrotstvo eserov na Ukraine. Dneprodzerzhinsk, 1983. 88 s.
2. Kokin S.A. Borotba KP(b)U z politychnoiu opozytsiieiu na pochatku 1920-kh rokiv // Problemy istorii Ukrainy: fakty, sudzhennia, poshuky. Kyiv: Naukova dumka, 1992. Vyp. 2. S. 24-30; Bahatopartiina ukrainska derzhava na pochatku KhKh stolittia. Prohamni dokumenty pershykh ukrainskykh politychnykh partii. Upor. V.S. Zhuravskiy. Kyiv: Naukovo-informatsiine pidpriemstvo «Poshuk», 1992. 96 s.; Bryndak O.B. Likvidatsiia bilshovykamy politychnoi opozytsii ta vstanovlennia odnopartiinoi systemy v Ukraini v 20-ti roky KhKh stolittia. Odesa: Astroprynt, 1998. 183 s.; Ostapenko Ia. Likvidatsiia bilshovykamy opozytsiinykh partii v Ukraini (1920-1925): avtoref. dys... kand. ist. nauk: 07.00.01. Kharkiv, 2000. 19 s.; Arkhiereyskiy D., Chentsov V. bilshovyky proty sotsialistichnykh partii: represyvnii aspekty politychnoi borotby 1920-kh rr. // Z arkhiviv VUCHK-HPU-NKVD-KHB. 2003. №1. S. 19-50; Nikolaiev I. Ie. Komunistychnye yedynovladdia v USRR u 1920-kh rr.: istoryko-pravovyi aspekt. Mykolaiv: Shvets, 2013. 437 s.
3. Bryndak O. Likvidatsiia bilshovykamy politychnoi opozytsii ta vstanovlennia odnopartiinoi systemy v Ukraini v 20-ti roky KhKh stolittia. Odesa: Astroprynt, 1998. 183 s.
4. Hrechenko V.A. Ukraina u dobu «rannoho» totalitaryzmu (20-ti roky KhKh st.). Kharkiv: Vydavnytstvo NUVS, 2001. 276 s.
5. Nikolaiev I. Polityka bilshovykiv stosovno ukrainskykh natsionalno-komunistychnykh partii v 1919-1920 –kh rokakh // Mandrivets. 2012. №2. S. 24-27.

6. Sploshnoe nedorazumenie // Borba. 1920. 10 maya.
7. IV sezd partii borbistov // Kommunist. 1920. 20 iyulya.
8. Lenin V.I. KhIII z'izd RKP(b), 18-23 bereznia 1919 r. Dopovid pro partiinu prohamu. 19 bereznia // Povne zibrannia tvoriv. Moskva. Yzdatelstvo polytycheskoi lyteratury. T. 38. 579 s.
9. Arkhireiskiy D., Chentsov V. Bilshovyky proty sotsialistychnykh partii: represyvni aspekty politychnoi borotby 1920-kh rr. // Z arkhiviv VUChK-HPU-NKVD-KHB. №1. Kyiv: Sfera. 2003. S. 19-50.
10. Vietrov R.I. Politychni partii Ukrainy na pochatku KhKh stolittia (1900-1925 rr.) Dniprodzerzhynsk: B.v. 1997. 111 s.
11. Vetrov R.I. O politicheskoy gibeli menshevikov na Ukraine v nachale 20-kh godov // Politicheskie partii i dvizheniya Ukrainy. KhKh – KhKh vekov. Sb. Dnepropetrovsk: B.v. 1993. S.120-130.
12. Protsess kontrrevolyutsionnoy organizatsii menshevikov (1-9 marta 1931 g.). Stenogramma sudebnogo protsessa i materialy, priobshchennye k delu. Moskva: Sovetskoe zakonodatelstvo. 1931.
13. Kronshtadskaya tragediya 1921 goda // Voprosy istorii. 1994. №4. S. 3-21.
14. Delo chlenov TsK UPSR Golubovicha, Petrenko, Lyzanivskogo, Chasnyka, Yaroslava i drugikh: Stenograficheskiy otchet. Kharkov, Tipografiya Vseukrainskogo ChK. 1921. 429 s.
15. Izvestiya. 1923. 21 marta.

Статтю подано до редколегії 19.01.2018 р.

УДК 94(477)“192”-058.237:394

Ольга Коляструк

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського,
доктор історичних наук, професор (Україна)

Українська інтелігенція 1920-х рр.: (не)банальність потреб і проблема вибору

Анотація. У статті розглянуто проблему життєвого вибору української інтелігенції в умовах поразки національної революції 1917-1921 рр. встановлення радянської влади; аналіз здійснено з позицій історично-антропологічного та соціологічного підходів. Виділено гетерономні та автономні стратегії самореалізації інтелігенції, різні типи світоглядного позиціонування і поведінкових реакцій за обставин втрати свободи і становлення тоталітарного режиму, з'ясування нею ресурсів опору і відродження.

Ключові слова: українська інтелігенція, національна революція, методологічні проблеми, повсякденне життя, терор, життєвий вибір, конформізм, стратегії реалізації, аксіологічні та особистісні цінності.

Проблематика вітчизняної інтелігенції 1920-х рр. в сучасній історичній науці не втратила своєї актуальності, попри гострі закиди її лідерам у нездатності розв'язувати складні питання історичних викликів, зберігати послідовність намірів і домагатися доконаності дій. Натомість наступаючий технократизм та домінуюча віртуалізація комунікацій в суспільстві актуалізують потребу рефлексивного інтелектуала та високопрофесійного інтелігента з артикульованими моральними принципами особистої гідності та відповідальності.

Не можна не визнати, що у сучасній гуманітаристиці дискурс інтелігентознавства істотно змінився [2]. Насамперед, сама категорія «інтелігенція» вже давно перестала бути т.зв. «суто російським феноменом», протиставленим західному концепту «інтелектуали». Окрім російських авторів (М. Бердяєв, О. Лосєв, Д. Лихачов, Г. Померанц), інтелігенція стала об'єктом зацікавленості багатьох зарубіжних вчених (З. Браун, Р. Пайпс, К. Манхейм, М. Фуко тощо).

По-друге, всупереч твердженням, що інтелігенція вмерла, вона насправді виявилась історично тривкою і динамічною категорією. Різні спроби її обмежити окреслити певними рамками: «прошарок між класами» (В. Ленін), «верства над класами» (М. Вебер), «клас всередині будь-якого класу» (А. Грамші), «ерзац буржуазії» (Ш. Фіцпатрик), «підпорядкована фракція в класі» (П. Бурдьє) виявились інструментальними у відповідних концептах. Водночас, цілком очевидно, що класовий та соціологічний (соціально-фаховий) підходи до вивчення інтелігенції себе вичерпали. Далі належить вдаватися до комплексного аналізу з культурологічних позицій. У випадку з вітчизняною інтелігенцією, така пізнавальна корекція «виробників смислів» (І. Лисяк-Рудницький), «совісті нації» (Д. Антонович), «духовних